

Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatına Dair 1893 Tarihli Bir Nizamname Önerisi

A Suggested Regulation Dated 1893 about Prison Reform in the Ottoman Empire

Hatice Akın*

Özet

Osmanlı Devleti'nde hapis cezası zaman zaman uygulanmış olmakla birlikte, geleneksel ceza sisteminin terk edilerek sistemin yeniden düzenlenmesi ve hürriyeti bağlayıcı cezalara kanunlarda yer verilmesi XIX. yüzyılda, Tanzimat'ın ilânından sonra gerçekleşmiştir. 1840'daki Ceza Kanunu'nun ardından çıkarılan ceza kanunlarında yer alan hapis cezasının uygulama alanı olan hapishanelerin fiziki yapısı, sağlık koşulları ve yönetimine dair nizamnameler çıkarılarak hapishanelerin ıslah edilmesine gayret edilmiştir. Bu amaçla Avrupa'daki uygulamalar incelenmiş, gelişmeler takip edilmiştir. Elde edilen bilgiler devletin ihtiyaçları, gelenek ve adetlerine göre şekillendirilerek Osmanlı hapishanelerine dair nizamnameler oluşturulmuştur.

Makalemizin konusunu bu amaçla kaleme alınan ve Fransızcadan çeviri olan, Osmanlı hapishanelerinin genel durumundan da bahseden 1893 tarihli örnek bir nizamnamenin transkripsiyonu ve değerlendirmesi oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ceza, Hapishane, Islahat

Abstract

In the Ottoman Empire prison sentence was applied at times. However, abandonment of traditional sentence system, reorganization of the system and giving place to the sentences restricting liberty occurred in the 19th century after the announcement of the Tanzimat. It was strived to reform prisons by means of passing regulations on the physical structure of prisons, health requirements and administration of prisons which were the application area of prison sentence that were given place in the laws that passed through after the Penal Code legislated in 1840. For this purpose the applications about prisons in Europe were examined and new developments were followed. The obtained information was adapted according to the needs and customs of the Ottoman Empire and new regulations were legislated on Ottoman prisons.

The subject of the article is the transcription and the review of a sample regulation dated 1893, translated from French and written on the overall picture of Ottoman prisons.

Key words: The Ottoman Empire, Sentence, Prison, Reform

---

* Dr.; Akdeniz Üniversitesi - Antalya

Sözlük anlamı “alıkoymak, engellemek” olan habs kelimesi, hukuk dilinde “sanık veya suçluyu belli bir mekânda cebren alıkoymakla şahsî hürriyetlerini kısıtlamak” anlamını taşımaktadır¹.

Osmanlı Devleti'nde, İslam hukukunun uygulanması ve İslam hukukunda da hapis cezasının bulunmaması nedeniyle, hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği yer anlamında hapishanelerden söz edilememektedir. Ancak, ta'ziren cezalandırılan suçlarda, padişah ve onun adına bu yetkiyi kullananlar, suçun nitelik ve derecesine göre cezayı belirlerdi. Bu cezalar arasında hapis cezası da bulunmaktaydı. Bu bakımdan ta'zir ve kanunnameler hapis cezasının başlıca kaynağını oluşturmuşlardır².

XIX. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı devlet yönetimi belli aralıklarla ceza kanunları yayımlamıştır. Osmanlı hukuku, şeriat, geleneksel kurallar ve sultanın iradesi unsurlarıyla şekillenmekte ve bu üç unsur arasında uyumsuzluğun ortaya çıktığı durumlarda son karar İslam hukukunun kurallarınca belirlenmekteydi. İslam hukuku kadılarına belli ölçüde yorum hakkı tanıdığından, devlet, bu yorumlamanın yarattığı muğlâklığı asgari seviyeye indirmek ve kendi iktidarını pekiştirecek kanunların oluşturulmasına büyük önem vermiştir³. Osmanlı Devleti'nde kanunlaştırma ve ceza sistemindeki değişim, dünya gündemi dâhilinde Avrupa'yla ve yakın komşularıyla eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir⁴.

Osmanlı'da ceza hukukunda gerçekleştirilen reformlar, salt Batı'nın taklitçi tezahürü değil, dünya siyasetinin ana gündem maddeleri olan modernleşme ve merkezileşmeye paralel olarak Osmanlı toplumunda da gerçekleşen bir zihniyet dönüşümünün sonucunda ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyıl hem bürokrasiyi yürüten elitin hem de yönetim zihniyetinin, cezanın tanımına yeni yorumlar getirdiği bir dönem olmuştur. Yeni zihniyet, doğrudan bedeni hedef alan cezalandırma usullerinin değişmesini ve cezalandırma mekanizmalarının devlet tarafından kontrol edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde, savaşların sonucu olarak ortaya çıkan nüfus hareketleri ile gerçekleştirilmek istenen modernleşme, suç ve suçlu tanımlamalarının ve beraberinde suçluya müdahale yöntemlerinin değişimini zorunlu kılmıştır. Geleneksel cezalandırma yöntemlerinin terk edilmesi ve sistemin daha rasyonel olan bir takım kurallarla yeniden düzenlenmesi, mekâna kapatma uygulamasını beraberinde getirmiştir⁵.

1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda yeni kanunlar yapılacağı ilân edilmiş ve daha sonra çıkarılan çeşitli kanun ve nizamnamelerle de bu vaad gerçekleştirilmiştir. Nitekim 3 Mayıs 1840 tarihinde bir komisyon tarafından hazırlanmış olan, bir mukaddime, bir hatime, 13 fasıl ve 41 maddeden oluşan Ceza Kanunu ilân edildi⁶. Bu kanunun bazı eksiklerini tamamlamak için aynı yıl yapılan eklemeler yeterli gelmeyince, 1851 yılında 3 fasıl ve 43 maddeden oluşan yeni bir Ceza Kanunu ilân edildi.

Osmanlı Devleti'nde ceza ve tevkifhanelerin durumunun düzeltilmesine dair ilk hükümlere ise Islahat Fermanı'nda rastlanmaktadır. Ceza Kanunu'nun hazırlanmasından hemen sonra hem bu kanunun hapishanelerle ilgili maddelerine hayatîyet kazandırmak hem de büyükelçilerin “hapishanelerin kötü durumda bulunduğu” gerekçesiyle bu kanunun kendi

¹ Ali Bardakoğlu; “Hapis”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.XVI., İstanbul 1997, s.54.

² Timur Demirbaş; “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, **Hapishane Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy-Naskali-Hilal Oytun Altun, Kitabevi, İstanbul 2010, s.29.

³ Hasan Şen; “Osmanlı'da Hapishane Mefhumu”, **Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar**, Der. Noémi Lévy-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s.204.

⁴ Şen; **a.g.m.**, s.201-202.

⁵ Şen; **a.g.m.**, s.202-203.

⁶ Halil Cin-Ahmet Akgündüz; **Türk Hukuk Tarihi**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995, s.287.

himayelerindeki veya tabiyetlerindeki kişilere uygulanmasına itiraz etmelerini önleyebilmek amacıyla, hapishaneleri düzeltmek için hazırlıklara girildi. İngiltere'den hapishanelerin ıslahı konusunda uzman olan Binbaşı Gordon getirilerek devlet hizmetine alındı. Bu konuyu görüşmek üzere Meclis-i Tanzimat dairesinde bir de Meclis(Meclis-i Mahsus-u Muvakkat) kuruldu⁷.

Bu konu ile ilgili Meclis-i Tanzimat mazbatasında, suçu kesinleşinceye kadar kişiye şüpheli muamelesi yapıp, ayrı bir yerde tutulması, her tür suçlunun aynı yerde tutulması gerektiği, Ceza Kanunu'nda yapılan suç ayırımına göre İstanbul'da tevkifhane ve hapishane inşa ve düzenlemesinin yapılması, tersanesinde kürek mahkûmlarının tutulduğu yerlerin ve ülkenin genelinde hapishanelerin ıslah edilmesi gerektiği ancak bunun için 50.000 keseye ihtiyaç duyulduğu, bu meblağın çok fazla olmasına karşın sefaretlerin eleştirilerini de bertaraf etmesi açısından önemli olduğu ve hapishanelerde Avrupa usulünün yaygınlaştırılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir⁸.

İngiliz büyükelçisi Stratford Canning, Osmanlı hapishanelerinde yaptığı teftişlerden sonra hazırladığı "Osmanlı'daki Hapishanelerin Islahı" adındaki raporunda sağlık ve yaşam koşulların elverişsizliği, mahkûmların yakınlarının yardımlarına muhtaç olduğu, her tip ve her yaşta mahkûmun aynı yerde kaldığından bahsetmektedir⁹. Canning'e göre hem Osmanlı hapishanelerini hem de ceza kanununu değiştirmek için acil ve ciddi reformlar yapılması gerekmektedir. Canning'in tesiri ile 1856'da Islahat Fermanı'nda ceza reformuna ilişkin bir bölüm oluşturuldu. Bu ferman, Osmanlı hapishane sistemi reformunun başlangıcının önemli bir habercisi olup, Osmanlı geçici ceza ve hapis sisteminin şartlarını "medeni" bir toplumda olması gereken seviyeye çekebilecek son derece sağlam bir program tasarısı öne sürmekteydi¹⁰.

9 Ağustos 1858'de yeni bir kanun yürürlüğe girdi. Yeni Ceza Kanunu, 1810 Fransız Ceza Kanunu'nun tamamının çevirisi idi. Kanun ve mukaddime üç bab, 32 fasıl ve 264 maddeden oluşuyordu. Mukaddime'de genel hükümler, suçların taksimi, ceza çeşitleri, birinci bâbda ammeye karşı, ikinci bâbda şahıslara karşı işlenen suçlar ve üçüncü bâbda kabahatler açıklanmaktaydı¹¹.

Hapishanelerle ilgili bir başka düzenleme 1859 yılında çıkarılan Muhakemat Nizamnamesi'nin 27. maddesinde görülmektedir. Bu maddede, zabtiye müsteşarı ve divan-ı nizamiye reisinin daima hapishanelerin iyi bir durumda olmalarını sağlamaları, mahkûmları sefaletten korumaları, hasta olduklarında layıkıyla bakılmalarını sağlamaları, bu konuda gerekli gördükleri ıslahatı peyderpey Babîâli'ye arz etmeleri istenmiştir¹².

II. Abdülhamid döneminde hapishane reformu gittikçe daha büyük önem kazanmaya başladı. 1870 ve 1880'lerde geçen hapishane reform yasalarının ortaya çıkışında, Osmanlı'nın o dönemde katıldığı uluslararası hapishane konferansları etkili olmuştur. 21 Şubat 1876 tarihinde vilayet memurlarının hapishaneleri denetleyebilmesi ve keyfî tevkiflerin önlenmesini

⁷ Gülnihal Bozkurt; **Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi**, TTK, Ankara 1996, s.109.

⁸ Bozkurt; **a.g.e.**, s.110.

⁹ Kent Schull; "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerindeki Etkileri", **Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar**, Der. Noémi Lévy-Alexandre Toumarkine, Çev.Özlem Tuna, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986, s.217-218.

¹⁰ Schull; **a.g.m.**, s.218-219.

¹¹ Bozkurt; **a.g.e.**, s.100.

¹² Bozkurt; **a.g.e.**, s.110-111.

içeren “İdare-i Umumiye-i Vilayat Hakkında Talimat” yayımlandı. 1879’da “Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu” ile valilere, ön soruşturma komiteleriyle hapishane müdürü ve gardiyan atama yetkisi verdi. Bu komitelerin polisten bilgi talep etme ve haksız yere tevkif edildiğini düşündükleri kişileri serbest bırakma yetkisi vardı. Bir sene sonra 1880’de hapishanelerin yönetimine ilişkin “Hapishane ve İslahevi Nizamnamesi” başlıklı bir düzenleme getirildi. Bu nizamname; hapishanelerin sağlık, hijyen, yaşam koşullarının düzenlenmesi, farklı tip mahkumların ayrı bölmelerde tutulması, hapishane personelinin görevleri, mahkumların üstlenecekleri işler ve benzeri idari prosedürleri nasıl yerine getirmeleri gerektiğini detaylı bir şekilde açıklayan doksan yedi maddeden oluşuyordu. Bu yeni düzenlemelerin esası İtalya, Fransa ve İsviçre’de uygulanan Avrupa hapishane kanunlarına dayanıyordu. Bu önemli bir basamak olup, hapishane reformcuları artık ceza kanunu, yönetimi ve politikasına dair çeşitli örnekleri inceleyip, kendilerine en uygun olanını seçiyordu¹³.

1880 Hapishane Nizamnamesi’nde her kaza, liva ve vilayet merkezlerinde birer tutukevi ve hapishane bulunacaktı. Yine nizamnameye göre tutukevi, hapishane ve umumi hapishanelerde kadınlar için ayrıca bir daire bulunacaktı. Ancak nizamnamenin de ötesine geçilmiş ve kadınlar için ayrı hapishaneler yapılmıştı¹⁴.

II.Abdülhamid döneminde yeni reform programları başlatılmasına ve yeni çabalar içine girilmesine rağmen bunların neredeyse hiçbiri tamamıyla uygulanmıyordu. Bunlara bir örnek, cezaevlerinde sağlık ve hijyen konusunda öngörülen reformlardı. 1896’da Dâhiliye Nezareti kapsamında sultanın reformlarını hızlandırmak ve modernleşme programlarının ne derece iyi uygulandığını takip etmek için teftişler yapmak üzere Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu kuruldu. Bu komisyon daha ziyade hapishane, hastahane ve kentsel alanlarda Osmanlı sağlık ve hijyen sorunlarını incelemeye ağırlık verdi¹⁵.

Bu komisyon tarafından birçok hapishanede devlet tarafından çıkarılan hijyen talimatnamelerine uyulmadığı ve hapishanelerin içinde bulunduğu perişan duruma ait pek çok rapor hazırlandı. 1880’de konuya ilişkin bir nizamname çıkarılmasına ve uygulamaların teftişi için bir komisyon kurulmasına karşın hapishane koşulları ve yönetimini değiştirmeye yönelik çok az gelişme kaydedildiği görülmektedir. Ancak buna rağmen Abdülhamid döneminde medeniyet ve hapishane reformu gibi kavramlar arasındaki bağlantılar daha da güçlendi. Cezaevleri ayrıca Abdülhamid döneminin sosyal yapılanma çabaları, özellikle de devletin halkın refahını sağlamak ve bulaşıcı hastalıkları önlemeye yönelik sağlık konusunda sonradan edinilmiş sorumluluğu ile beraber anılmaya başladı. Bu reform çabaları Jön Türklere ve İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne üzerine bina edebilecekleri önemli bir miras ve altyapı hazırladı. İmparatorlukta krizin hem içte hem dışta büyümesi ve mutlak güç kavramının giderek kuvvetlenmesine bağlı olarak cezaevleri İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin sosyal dirlik ve yapılanma programı kapsamına tam anlamıyla Jön Türkler döneminde alındı¹⁶.

Genel olarak hapishanelerde en çok şikâyet edilen konuların başında sağlık koşulları, mekânsal yetersizlik ve iaşe sıkıntısı gelmekteydi. Devletin elinden gelen gayreti göstermesine karşın yeterli gelişme bütçe sıkıntılarından dolayı gerçekleşemiyordu¹⁷. Hapishanelerde

¹³ Schull; **a.g.m.**, s.220.

¹⁴ Yasemin Saner Gönen; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı”, **Hapishane Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy-Naskali-Hilal Oytun Altun, Kitabevi, İstanbul 2010, s.174.

¹⁵ Schull; **a.g.m.**, s.221.

¹⁶ Schull; **a.g.m.**, s.222-224.

¹⁷ Ahmet Ali Gazel; “Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Bey’in Notlarında Osmanlı Hapishaneleri”, **Hapishane Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy-Naskali-Hilal Oytun Altun, Kitabevi, İstanbul 2010, s.147-149.; Ebubekir Sofuoğlu; “Osmanlı

yapılması gerekli görülen ıslahatlar için yukarıda bahsedildiği gibi Avrupa devletlerindeki uygulamalar incelenmekte ve devletin ihtiyaçlarına göre çıkarılacak olan nizamnameler şekillendirilmekteydi. Makalemizin konusunu teşkil eden 29 Zilhicce 1310 (14 Temmuz 1893) tarihli Serkiz Karakoç tarafından Fransızca'dan tercüme edilip, Jandarma Mirlivası Bülent tarafından arz edilen hapishanelerin genel durumunun da anlatıldığı örnek nizamname bunlardan biridir.¹⁸

Devlet-i Aliyye habishanelerinden ekserisi münhasıran habishane makamında isti'mâl olunmak üzere inşâ olunmamış oldukları hasebiyle gerek suret-i inşâ ve te'sîsleri ve gerek intizâm ve tensikâtları pek çok ıslahâta muhtaçdır.

Habishânelerin Odaları

Habishânelerde mevcut olan odaların adedi pek mahdud olduğundan mahbûsîn on ve oniki neferi bir odada cem' idilmiş oldukları misillû ihtilâtdan men'i lazım gelenlere tahsîs olunan odalar gayr-ı kâfi oldukdan başka sıhhiye-i muzır ve hava almaz bir halde bulunmakta ve zemînleri dahi düz ve muntazam olmadığından icrâ-i nezâfet kâbil olamamaktadır.

Habishânelerdeki ahvâl-i sıhhiye

Habishânelerde hastalar ile hasta olmayanlar hepsi de bir yere karışmış olup yalnız ağır hastalar belediye hastanelerine gönderilmekte olduğundan onların işbu ihtilâtları bir takım taaffünât ve pislik husulüne sebebiyet vermekte bulunmuştur.

Habishânelerin idaresi bir usûl ve kâideye müstenid değildir.

Habishânelerin idaresi bir usûl ve üslûb-ı câriye ve kavâid-i inzibâtiyeye tâbi' olmadığı gibi her nev'î mücrimîn yani mahkûm gayr-i mahkûm kâtil şaki hırsız serseri makulesi hîleli medyunlar ale-l-âde karmakarışık bir halde bulundurulmaktadır.

Odaların nedreti

Odaların taksîmâtı izzî ve itibârî olup mucceb-i teessüf bir halde bulunmaktadır. Cinâyât-ı azîme ile mahkûm olan cânîler bir müddet gayr-i mahdûde ile cerâim-i hakîka-i âdiye ashâbiyla beraber bir yerde bulundurulmaktadır. İşbu münâsebât ve irtibât-ı garîbe temenni-ül-ittilâfî bir hal kesb etmiştir.

Ahlâk

Gündüzleri mahbûsîn hepsi bir yere çömelib oturarak ve tütün içerek gizlice cinâyatlar tertîb ve tesmîm ve yekdiğerine belâhete sevk itmeleriyle bu haller men' ve ref'i müşkil her nev'î ittifâk-ı fesâdiye ve serkeşâne tevellüdüne sebebiyet vermektelerdir.

Tenvîrât

Taşralarda bulunan habishâneler mumlar vasıtasıyla tenvîr olunmakta bulduklarından bu hal vuku-ı harîki teshîl ider.

Teshînât

Bazı mahallî habishânelerin teshînâtı mangallar vasıtasıyla icrâ' ittirilmekte olmasıyla mahbûsîn de bunları alet-i cürm makamında isti'mâl ittiklerinin vukuu vardır.

Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri", **Hapishane Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy-Naskali-Hilal Oytun Altun, Kitabevi, İstanbul 2010, s. 165.

¹⁸ BOA.Y.PRK.MYD. 13.9.

Fıkdân-ı intizâm

Mahbûsîn istedikleri vakit kalkarlar istedikleri vakit yatarar yirler tütün içerler

Mahbûsînin paraları

Mahbûsînin yalnız elbiseleri müstesna olmak üzere paralarıyla üzerlerinde bulunan sair şeyler habishâne gardiyanlarının yedd-i muhafazalarına tevdi' olduğundan bunlar dahi kendülerine tevdi' olunmuş olan bir paradan anlara bir defada beş on guruş birden itâ' iderler ise de mahbûsînin dost ve akrabalarının getirdikleri paradan onlara hiçbir şey göstermezler.

Madrabazlar

Belediyeden istihsâl-i ruhsat iden madrabazların tütün vesair yiyecek şeyler satmak için habishânelere duhullerine müsâade olunmaktadır.

Ziyarete gelenler

Ziyaret için habishâneye girmek isteyen zevâtın bilâ-muayene duhullerine müsâade olunmaktadır. Ziyarete gelenler üzerine icrâ'sı lazım gelen nezâret pek sathî olduğundan bu hal her dürlü fesâd ve şûriş ikâ'ına ve teshîl-i firara imkân virebilir.

Zâirlerin kayd-ı isimleri

Ziyarete gelenlerin isimlerinin kaydına mahsus habishânelerde bir gûna defter yoktur. Habishâne gardiyanlarını her vakit kendi mahal-i muayyenlerinde hizmetde bulunmaları ve orada vukua gelen ahvâl-in en ehemmiyetsizlerini bile kayd ve zikr itmek için bir defter-i mahsus tutmaları lazım gelürken bunların kendü hizmetde buldukları zamanda cereyân iden ahvâle dair olan meşhûdât mütâlaâtını ve nerde icrâ' itdikleri devr ve teftîşleri veya mahbûsînde etvâr ve harekât-ı muttasıf tafsîlât-ı sâireyi kayd ve zikr itmek için bir gûnâ defter isti'mâl itmezler. Bu gardiyanlar ale-l-ıtlak her nasılsa nasb ve intihâb olunmuş zevatdan ma'dûd olub maaşları dahi gayr-i muntazam bir surette tesviye olunmaktadır.

Bâlâda arz olunan işbu adem-i intizâm-ı zâhirenin cüz'i masârifle ıslahı kâbil ve mümkün olduğunu ber-vech-i zîr arz iderim.

Habishânelerin inşaâtı

Hâl-i hazırda her ne kadar müceddeden habishâneler inşaâsı maddeten gayri mümkün ise de mevcut olan habishânelerin az bir masârif ile yan yana iki kısmı tefrîk ve taksîmi kâbildir. Bu halde aksâm-ı mezkureden biri gerek kabl-el-hükm ve gerek ba'd-l-hükm habisleri lâzım gelen katiller ile sâir cinâyât-ı azîme faillerine ve kısım-ı diğeri dahi ceraim-i âdiye ashâbına tahsîs olunmak iktizâ ider.

Habishânelerin taksîmatı

Bir takım dehlizlerden müteşekkil olan birinci kısımda mahbûsînden her biri kendü ufak odalarında münferiden iskân itmeleri iktizâ ider.

Halbuki ikinci kısmında cerâim-i hafife ashâbının hal-i infirâdda tevkîf ve habisleri melzûm olmayub icâb-ı hâle göre birleşdirülür ise de anları hâl-i ictima'da birleşdirmemeğe mümkün mertebe dikkat olunması münasib görülür.

Hastane

İşbu habishâne binasından bir mahal-i müfrezî hastane veya tedâvihâne haline ifrağ olunduğu halde mahbûsînün müddet-i cezaiyeleri esnasında bir gûnâ bahane ittihâz ile habishânededen dışarı çıkmalarına imkân virilmemiş olur.

Mahbûsînün habishânelere kat'iyen duhulleri

Bir mahkûm habishâneye girdiği gibi üzerindeki elbise çıkartdırulub hamamda yıkandırıldıktan ve saçları kesdirildiğinden kendisine habishâneye mahsûs olan elbiseyi iktisâ' itdirmek lâzım gelür.

Mahbûsînün eşyalarının kaydı

Mahbusun elbise vesairesiyle akçesi bir şey derununda vaz' olunduktan sonra kendü ismi tahtında olarak deftere kayd olunacak ve bir gardiyanın taht-ı hıfz ve mesuliyetinde bulundurulub gerek elbise ve eşya-i mezkure ve gerek meblağ-ı mevcude ancak habishânededen sebîl-i tahliye kılındığı gün kendüsüne devr ve teslîm olunacaktır.

Mahbûsînün elbise ve kıyafetleri

Habishânenin elbise-i mahsûsesi celb-ü dikkat bir suretde olacağından mahbûsînden birisinin firarı halinde firarı derhal teşhîs olunabileceği misillû firariye irâe-i melce' iden dahi fâil-i müşterek adolunmuş olacaktır.

Mahbûsînün meşguliyeti

Her bir mahbus müddet-i mahbusiyetinin devamı müddetince kendüsünün mükellef olduğu zanaati işlemeğe mecbur olacaktır. Me'lûf-ı zanaati olmadığı halde kendüsüne bir zanaat tahsîs ve irâe olacaktır. Mahbûsînün habishânededen ba'del hurûc yeniden taraf-ı gayr-i meşruaya tasaddiye kıyâm itmeleri için anlardan her birinin müddet-i mahbûsiyeti esnasındaki semere-i sa'y ve gayretinin kendisi için bir hisse-i muayene tefrîk idileceği dahi kendüsüne ifhâm ve beyân olunacaktır.

Semere-i sa'y ve emek

Bakıyye-i hâsılât ya habishâne idaresine ve yahud hükümete âid ve râci' olacaktır. Bu usûl ve kâide umûm-ı memâlikde kabûl ve tahsîn olunmuşdur.

Mahbûsînün mülâkâtı

Mahbûsînün gerek akârib ve gerek muhib ve dostlarıyla mülâkâtlarına mahsûs olmak üzere ayrıca bir oda hasr ve tahsîs olunmak lâzım gelür.

İş bu mülâkât haftada bir defa olmak üzere ta'yîn olunan yevm-i mahsûsda icrâ' olacaktır. Habishânelerde ötedenberü vukuagelen cerâim ve firârların ekserîsi ziyarete gelenler tarafından tertîb ve tasmîm olunmuş olduğu vâreste-i iştibâh olduğu hasebiyle her bir mülâkât gardiyanların taht-ı nezâretinde olmak üzere icrâ' olunub ondan nihâyet oniki dakika devâm idecek ve her bir zâir mahbûsun yanına gitmezden mukaddem bir muâyene tâbi' olacaktır. Ziyarete gelen kadınları tefîş ve tehabbüs için bir de kadın nasb ve ta'yîn olunacaktır.

Mahbûsînün nafakası

Mahbûsînün nafakası mikdâr-ı kâfiye ve vâfiyeden ziyâde olmayacak ve habishânenin perhîzi müstesnâ olarak sair her nev'î me'kûlât memnû' olacaktır.

Habishânelerin tenvîrâtı

Mahbûsînin el dokundurmalarını imkân hâricinde bırakmak için habishânelerin tenvîrâtı hâricden olacaktır.

Odalarnın intizâmı

Gardiyanlar münavebeten odaları gezerek intizâma muhâlif ve kâide-i inzibâta ve itâate mugâyir gördükleri hâleti bir deftere kayd edecekler ve meşhûdât mütâlâatını kendisinden sonra devre çıkacak gardiyana beyân edecekleri gibi mârrüzzikr vezâifin icrâ'sından dolayı kendüleri dahi me'sûl addolunacaklardır.

Hey'et-i teftîşiyeye

Habishâne ile habishânede cereyân iden emvâl ve defâtiri ve habishâne hey'et-i me'murininin dikkat ve ihtimâm ile işini görüb görmediklerini tahkîk ve teftîş için bir hey'et-i mahsûsa teşkîli lâzım gelür.

Gardiyanların intihâbı

Dirâyet ve sâffet ve sadâkat ve istikâmet cihetiyle gardiyanların ahlâk ve etvâr-ı mutasaffileri şehâdetnâme ile te'mîn ve tekfil idilmiş olmalıdır.

Gardiyanların elbiseleri

Gardiyanlara dahi zâbitânın elbise-i resmîyeleri gibi elbiseler virilmek ve maaşları muntazaman te'diye olunmak ve maaşları her günâ ihtiyâcâtı ref'-i kâfi ve vâfi bir mikdârda bulunmak lâzımedendir.

Habishânenin muhâfazası

Habishânelerin muhâfaza-i dahilîsi habishâne me'murları ve muhâfaza-i hâriciyesi dahi jandarmalar tarafından icrâ' ve ifâ olunacaktır.

Habishânelerde usûl-i câriye

Mahbûsîn her gün ta'yin olunan saatde kalkub abdest aldıktan ve yıkandıktan sonra kendü oda ve koğuşlarını silecekler ve yorganlarını dahi devrişib katlayacaklardır. Taâm, tâlîm, meşgûliyet, yatmak hepsi de usûl-i muntazam tahtında cereyân edeceklerdir. Her gün ta'yîn olunan saatde mahbûsîn ta'lîm icrâ'sına mecbur tutulacaktır. Binâen aleyh mensûb oldukları sınıf ve mertebeleri mucebince gardiyanların nezâreti-i şedîdesi tahtında olmak üzere mahbûsînin cümlesine dahi icrâ'-i ta'lîm itdirilecektir.

Habishâne hey'et-i me'muriyeti

Habishânenin hey'et-i me'muriyeti bir müdir ve iki sergardiyan ve adedi zîrde beyân olunacağı vecihle tahdîd olunan ol mikdâr gardiyandan mürekkeb olmak lazım gelür.

Onbaşılar

Mahbûsînden ahlâk ve etvâr-ı ile muttasıf olanlarından gardiyanlar tarafından intihâb olunan malûm ol mikdâr onbaşılar sair mahbûsîne nezâret edeceklerdir.

Bu onbaşılar intizâm ve inzibât-ı umûmiyeye ve mahbûsînin mükellef olacakları meşguliyyet ve vezâifin suret-i muntazamda cereyanına dikkat ve nezâret edecekler ve onların diğer mahbûsînden tefrîk olunabilmeleri için kollarına birer nişân takılacaktır bir müddet bu suretle icrâ'-yı vazîfe ittikten sonra habishâne müdiri bunların isimlerini raportosuna zikr etmekle beraber anlara ya bir atıyye ya bir mükâfât itâ ider. Kâide-i inzibâta muhâlif ufak bir

hal vuku'unda infisâle dũçâr olarak bir daha onbaşılık me'mûriyyetine nasb olunmazlar. Bu onbaşılar habishânenin ve odaların ve abdest-hânenin tanzîfâtına ve matbah işlerine ve-l-hâsıl mahbûslar tarafından icrâsı iktizâ' iden temizlik ve nezâfete dahi nezâret ideceklerdir.

Tayinat-ı hususi odalar

Yevm-i ta'yînât ile nafaka-i sâir ale-s-sabah sergardiyânın huzurunda mahbûsîne î'tâ' olunacaktır. Habishâneler ahvâlinin en mühim noktalarından biri dahi ihtilâtdan men' ve habs-i münferid kâidesidir. Cinâyât-ı azîme ile mahkûm olanların ayrı ayrı husûsî odacıklara iskânları gayet elzemdir. Halbuki diğer mahbûsîn sınıf ve derecelerine göre birkaçı bir odaya veya koğuşta iskân ittirilebilir. Bu ufak odalardan her biri mahbûsînden her birine iki yüz on kadem mûka'ab hava bahş ider derecede yani hemân sekiz buçuk kadem murabba' ve vafında bulunacaktır.

Tahdîd-i hava

Habishânenin umûm-i cihât ve ale-s-seviyye her kısmında cârî olacağı gibi bu odalar dahi hava alabilir bir derecede bulunacaklardır.

Oda kapularından içertüsünün görünebilmesi

Bu odaların dâhilini gardiyanların görebilmeleri için her birisinin kapusu üzerinde ufak bir delik bulunması lazım gelir.

Habs-i münferid

Münferiden habsi lazımgelen mahbûsîn için birkaç odalar tefrîk ve tahsîs olunamayub ve bu misillû odalar tenvîr olunmayacaklardır.

Odaların esnâ-yi leylde miftâh ile kapanması lüzumu

Her bir oda esnâ-yi leylde miftâh ile dikkatle kapamak lâzım gelir.

Gardiyanların me'mûriyyeti

Her bir gardiyanın me'mûriyyeti ser gardiyan tarafından her sabah dikkat ve ihtimâm ile ta'yîn olunacaktır.

Mahkûm olan mahbûsîn

Kürek cezâsına mahkûm olan mahbûsînden her sekiz neferi bir gardiyanın taht-ı nezâretinde müddet-i tavîl ile mahbûsîne mahkûm olanlardan her on üç neferi bâlâda arz ve beyân olunduğu vecihle gardiyanlık vazîfesini îfâ eden bir onbaşının taht-ı nezâretinde ve müddet-i mu'tedil için mahkûm olanlardan her on yedi neferi kezâlik bu misillû onbaşılardan birisinin taht-ı nezâretinde bulundurulacaktır.

Gardiyanların imtidâd-ı müddet-i me'mûriyyetleri

Her def'asında ikişer saat imtidâd-ı hizmet itmek üzere her bir gardiyanın me'mûriyyeti günde altı saat devam idecektir. Esnâ-yi leylde daha az gardiyanlara lüzûm görünür. Esnâ-yi leylde me'mûriyyet üzerinde bulunacak gardiyanların adedi odaların adedi habishânenin suret-i inşâ'sıyla mütenâsib olacaktır.

Gece me'mûriyyet üzerinde bulunacak her bir gardiyanın hizmeti iki saat devam idecek ve işbu vazîfe bil-münâvebe icrâ' olunacaktır.

Gardiyanların tedâbîr-i ihtiyâtiyyesi

Gece vakti gardiyanların üzerlerinde birer ufak fenâr ile birer düdük ve birer rovlör bulunabilecek ise de gündüzleri yalnız birer sopa ile sulh olacaklardır.

Sergardiyanların teftîşâtı

Esnâ-yi leyde gardiyanların hizmetleri bil-münâvebe iki defa sergardiyanlar tarafından teftîş olacaktır.

Habishânelerin çanı

Habishânelerde bulundurulacak çan gardiyanların suhûletle isti'mâllerini teshîl için muhtelif yerlerle irtibâtı bulunacaktır. İşbu çan hassaten(?) habishânelerde vuku' bulacak zuhûrât-ı mühimmenin ihbâr ve ilânı için isti'mâl olunabileceği misillü mahbûsünün sabahleyin kalkacakları yatacakları yiyecekleri çalışacakları ve ta'lîm idecek saatleri dahi haber verecektir.

Mahbûsünün istirâhat vakitleri

Mahbûsîn mevsim-i şitâda sekiz ve mevsim-i sayfda yedi saat uyuyabileceklerdir.

Mahbûsünün kalkacakları vakit

Mevsim-i şitâda şafak vaktinde ve yazın şafaktan bir saat sonra kalkacaklardır.

Kalkdıktan sonra vazîfeleri

Çanın vuracağı saatde mahbûsîn kalkarak yıkanub dualarını itdikden sonra kendülerine mahsûs olub birkaç kahve ile etmekten ibaret olan ta'yînlerini ahz edeceklerdir.

Ta'lîm

Ba'de-et-taâm gardiyanların ve onbaşlıların taht-ı nezâretinde bulunmak üzere mahbûsünün ta'lîmleri için yalnız yarım saat müddet tahsîs olunacaktır.

İcrâ-yı tenzîfât

Ta'lîmden sonra habishâne dâhilinde icrâsı lâzım gelen hizmet ve tenzîfâtı icrâ etmek için onbaşlılar tarafından mikdarı ta'yîn olunacak mahbûsünün hizmetleri başında bulunmalarını çan haber verecektir.

Meşguliyyet

Hizmet-i tenzîfât hitâm bulduktan sonra çan mahbûsîni kendi meşguliyyetlerine bed' itmeğe davet idecektir. Mahbûsünün çalışmaları için muhtelif münâsib mahaller tahsîs olunacaktır. Mahbûsîn gardiyanların refakatiyle mahallât-ı mahsusaya girerek öğleye yarım saat kalıncaya kadar çalışacaklardır.

Öğle taâmı

Taâma davet için çan çalınması üzerine kendü yerlerine avdet ve dualarını ba'de-l-icrâ öğle tayinâtını ahz iderler iş bu öğle tayinâtı etmek ve pilav ve sebzedden ibâret olub haftada bir def'a kendülerine et yemek virilecektir. Şu kadar var ki mahbûsünün ahval-i nâ-becâları vuku'unda bu et tayinâtından mahrûm olurlar.

Ta'lîm

Ba'de-et-taâm çan ta'lîm müddetini ihbâr idecek ve bu müddet zarfında mahbûsânin tütün içmelerine dahi müsâade olunacaktır.

Meşguliyet

Birçok saat devâm iden şu ta'lîm zamanından sonra çan mahbûsîni tekrâr dâvet idecektir. Gurûb-i şemsden yarım saat evvel meşgûliyyetlerini terk itmeleri kendülerine haber virilecektir. Duâlarını ikmâl itdikden sonra yalnız etmekden ibaret olan akşam ta'yînâtını ahz ideceklerdir. Ba'de yatacakları vakit haber viriliyor. Mahbûsînin meşgûliyyetleri her birisinin kâbiliyyet-i tâbiyyetine göre ta'yîn olunub gardiyanların taht-ı nazâretinde icrâ olunacaktır. Mahsûsen bir zanaati olan mahbûsîn iş bu zanaatini icrâ için kendüsüne her dürlü teshîlât irae olunacak ve me'lûf bir zanaatleri olmayan mahbûsîn dahi tahsîl-i zanaat için sâhib-i zanaat olan diğer mahbûsîn yanlarına çırak idileceklerdir.

Âlât-i sanâyi'

Zanaatin icrâsı eğer bıçak ve bu misillû âlât-ı câriha isti'malini mess idecek olur ise her gûnâ tehlike zuhûrunu ve cerâim sudûrunu imhâl için âlât-ı mezkûr hafif zincirler vâsıtasıyla divâra rabt ve ta'lîk olunacaktır.

Hâsılât-ı ma'mûlât

Mahbûsînin yapıp meydana getirdikleri ma'mûlât satıldıktan sonra istihsâl olunan akçeden bir meblağ muayyini âlât ve edevât sanâyi'e mübâyaasına hasr ve tahsîs olunduktan sonra mütebâkiyenin sülûsânı habishâne idâresine sülûsî dâhi çalışan ve ortaya çıkaran mahbûsîn tahliye-i sebîli hengâmında teslîm olunmak üzere ânın hesabıçün hıfz olunacaktır. Şu kadar vardır ki eğer mahbûs-ı merkûmda harekât ve etvâr-ı mûcib memnûniyyet derecede bulunuyor ise gardiyan tarafından virilecek re'y üzerine kendüsiçün hıfz olunan meblûğ-ı mezbûrdan bir mikdarı tütün mübayaası için kendüsüne i'tâ olunur.

Habishânelerde Cuma ve Pazar günleri

Mahbûsînin mensûb oldukları âyîn ve mezheb muktezâsınca haftada bir def'a ta'tâl itdirülüb çalışdırılmayacaklardır. Yevm-i mezkûrda kendülerini görmeğe gelenlerle görüşmeğe kendülerine müsâade edilecektir. (tafsîlâtı işbu lâyiha-i âcizîde mûndericidir.)

Sükût

Odalarda patırdı ve gürültü icrâsı kat'iyen memnû' olduğu misillû meşguliyet esnasında şart-ı tahttda olan teneffüs ve paydos zamanlarından mâ-a'dâ müddet-i meşguliyet esnasında sükût-u umûmiyenin hüküm-fermâ olması lazım gelür.

Tütün

Habishâne müdiri tarafından virilen müsâade ve teneffüs ve tâ'lîm vakitleri müstesnâ olmak üzere diğer vakitler mahbûsînin tütün içmeleri memnû'dur.

Gardiyanların adedi

Gardiyanların adedi mahbûsînin adediyle mütenâsib ve icrâ-yı nezâret münkâtı' olamayacak bir derecede olmak lazım gelür.

Sergardiyanlar

Sergardiyanlar âdî gardiyanların harekât ve icrââtından dolayı mes'ûl olub vazifelerini dahi münâvebeten icrâ ideceklerdir.

Sergardiyanlar tanzîm idecekleri yevm-i raportolarını habishâne müdirine takdîm iderler. Bunlar sınıf-ı muhtelifeye aid olan kuyûdât defâtirini ihtimâm ve dikkat-i kâmil ile muhâfaza iderler. Sergardiyanlardan her biri mahbûsînin habishâneye gerek duhûl gerek

tahliye-i sebilleri esnâsında hâzır bulunacakları gibi mahbûsun eşkâlini zabt ile beraber resmini dahi ahz iderler. Bundan başka bir mahbûs mahbese duhûl eylediği gibi soyundırılarak vücûdu üzerinde bulunan nişânlar dahi zabt olunacaktır.

Habishâne müdiri

Habishâne müdiri günde bir def'a habishâneyi devre çıkararak habishânenin inzibât ve asâyişine muhâlif bir hal gördüğü gibi bunu derhâl zabt ve fâili hakkında lazım gelen te'dibâtı tertîb ve hükm ile defter-i mahsûsuna kayd idecektir.

Habishâne olan mücâzât müdiri hâzır olduğu halde mevki'-i icrâya konulur. Müdür-i mûmâ-ileyh merci'-i âlisine takdîm olunmak üzere yevm-i bir raporto tanzîm iderek anda mahbûsîn-i mevcûdenin adediyle tedavi-hânedede bulunanların adedini ve zuhûra gelen hadiselerle tevzî' olunan ta'yînâtın mikdârını ve mahbûsîne tertîb ve hükm olunan mücâzâtları birer birer zıkr ve tahrîr ider. Müdür-i mûmâ-ileyh habishânenin usûl-u tasrîf-i dâhiliyesinden dolayı dahi mes'ûl olub cihet-i adliye tarafından müntahab bir heyet-i mahsûsanın dahi taht-ı nezâret ve teftîşinde bulunacaktır.

Teftîş heyetinin vezâifi

İşbu heyetin vezâif-i mükellefesi ayda iki defa habishâneyi ziyaret iderek defâtir ve kuyûdât-ı mevcûdeyi muâyene itmek ve nizâmâtın hüsn-ü sûretle cereyan idüb itmediğini ve mahbûsîn tarafından arz ve beyân olunacak şikâyatı tahkîk ve işbu şikâyatın ne dereceye kadar makrûn-u sahat ve haklı olduğunu tetkîk itmek ve esnâ-yı teftîşde habishâne idaresinin hüsn-ü sûretle devamına müteallik olan mülâhazât ve mütâlaâtını defâtir-i mahsûsesine kayd ve tahrîr itmekden ibaret olacaktır.

Heyet-i mezkûre işbu devr ve teftîşlerine dair merci'-i mahsûsa bir raporto takdîm ile anda meşhûdât ve mülâhazâtını derc ve beyân idecektir.

Habishâne tabîbi

Hastahâne tabîbi her gün bir defa habishânenin hastahânesini ziyaret ile mahbûs haste-gânı muâyene ve habishâne dâhilinde taafünât müceb olan esbâbı def' ve ref' idecektir. Tabîb-i mûmâ-ileyhin vireceği raporto her gün tanzîm olunan habishâne müdiriyeti raportosuna rabt olunmak lazım gelür.

Mahbûsînün kıyafetleri

Mahbûsînün iktisâ' idecekleri hepsi bir kumaşdan imâl ittirilecek ise de muhtelif renklere tefrîk olunacaktır ve forzâ-yı kürek cezâsına mahkûm olan bil-cümle mahbûslar açık sarı ve yedi seneden ziyâde habs cezâsına mahkûm olanlar sol tarafı kırmızı ve sağ tarafı sarı ve az müddetle mahbûsiyete mahkûm olmuş olanlar buna ma'kûs elbiseler giyeceklerdir.

Ta'yînât ve maâşât

Habishâneye tahsîsi lazım gelen ta'yînât ile heyet-i me'mûriînin mikdâr-ı maaşlarının ta'yîni hükûmete aiddir.

Ahalisinin cümlesi şarkıyyûndan ma'dûd olan memâlik-i Hindiye habishânelerince tasdîk ve tahsîn idilmiş olan usûl ve kavâid hakkında işbu raporto-yu âcizîde tafsîlât-ı kâfiye mevcûd olub her ne kadar hükûmet-i seniyye habishâneleri için esbâb-ı maliyeden dolayı ancak bazı gûna ta'dilât icrâsı muvaffık-ı maslahat görünebilir ise de bir def'a usûl ve kavâid-i marûzanın mebde'-i esâsiyyesi hükûmet-i seniyye habishâneleri için kabul ve mevki'-i icrâya vaz'î olduğu halde netice-i zâhir-i hasenesinin derhal takrîr ve teslîm buyurulacağı derkârdır.

Yâverân-ı hazret-i şeh-r-yârîden jandarma mîr-livâsı Bülent

Bülent 1309

Fransızcadan tercüme ile teb'îzi= mekteb-i hukuk-u şâhânedan me'zûn dava vekili Serkiz Karakoç tarafından icrâ olunmuştur.

*

* *

Transkripsiyonunu yapmış olduğumuz metin, Osmanlı hapishanelerinin çoğunun hapishane maksadıyla inşa edilmemiş olmasından ötürü pek çok ıslahata muhtaç olduğunu belirterek, hapishanelerde olması gereken mekânsal özellikleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Odaların adedi, fiziksel şartları, büyüklüğü, havalandırması, aydınlatması, odaların ne şekilde kilitleneceği, kapılarının özellikleri dahi izah edilmiştir.

Cinayetten mahkûm olanlarla adi suçlardan hüküm giymiş olanların aynı yerde bulundurulmaması gerektiği belirtilerek, mahkûmların hapishaneye girdiği andan itibaren yapılması gereken işlemler açıklanmış, mahkûmların disiplin içinde idare edilmeleri, vakitlerini ne şekilde geçirecekleri, talim ve meşguliyetleri, faaliyetlerin süreleri, yemek saatleri ve yemek çeşitleri, mahkûmların giyecekleri kıyafetlerin özellikleri, kıyafetlerin suçlara göre farkları açıklanarak her mahkûmun bir zanaatla meşgul olması hususunda önemle durulmuştur.

Hapishane müdürünün, başgardiyânını ve gardiyanların görevlerini ne şekilde ifa edecekleri ayrıntılarıyla anlatıldığı gibi bir teftiş heyetinin ayda iki defa hapishaneyi denetlemesi ve mahkûmların şikâyetlerinin dinlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Ayrıca hapishanenin sağlık koşullarının nasıl olması gerektiği konusunda bilgi verilerek, hapishane doktorunun yapması gerekenler anlatılmıştır.

1893 tarihli bu nizamname örneği, hapishanelerin durumuna dair o zamana yapılan ıslahatların tam anlamıyla hayata geçirilmediğini ve mevcut sıkıntıların devam ettiğini göstermekle birlikte, aynı zamanda devletin bu konudaki gayretini ve hassasiyetini de ortaya koymaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde hapishane ıslahatı XX. yüzyılda da yoğun bir şekilde devam edecektir.

Kaynakça

- Ahmet Ali Gazel; “Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Bey’in Notlarında Osmanlı Hapishaneleri”, **Hapishane Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy-Naskali-Hilal Oytun Altun, ss.143-151, Kitabevi, İstanbul 2010.
- Ali Bardakoğlu; “Hapis”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.XVI., ss.54-64, İstanbul 1997.
- BOA.Y.PRK.MYD. 13.9.
- Ebubekir Sofuoğlu; “Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri”, **Hapishane Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy-Naskali-Hilal Oytun Altun, ss.163-172, Kitabevi, İstanbul 2010.
- Gülnihal Bozkurt; **Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi**, TTK, Ankara 1996.
- Halil Cin-Ahmet Akgündüz; **Türk Hukuk Tarihi**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995.
- Hasan Şen; “Osmanlı’da Hapishane Mefhumu”, **Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar**, Der. Noémi Lévy-Alexandre Toumarkine, ss.200-211, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986.
- Kent Schull; “Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerindeki Etkileri”, **Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar**, Der. Noémi Lévy-Alexandre Toumarkine, ss.212-238, Çev.Özlem Tuna, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1986.
- Timur Demirbaş; “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”, **Hapishane Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy-Naskali-Hilal Oytun Altun, ss.3-40, Kitabevi, İstanbul 2010.
- Yasemin Saner Gönen; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, 1917 Yılı”, **Hapishane Kitabı**, Ed. Emine Gürsoy-Naskali-Hilal Oytun Altun, ss.173-183, Kitabevi, İstanbul 2010.